

DOMOKOS MÁTYÁS

Kérdés kérdés hátán*

Két esztendővel ezelőtt a *Tisztatáj* körkérdést intézett szellemi életünk jó néhány jeles képviselőjéhez, s a beérkezett válaszokat előbb a lapban közölte folyamatosan a szerkesztőség, 2000 őszén pedig a *Tisztatáj*-könyvek sorozatában is közre adta a folyóirat ösztönzésére született negyvennégy írást, nyilván azzal a céllal, hogy nemzeti helyzet-tudatunk mai állapotáról árulkodó ankét visszhangját ily módon is megnövelje. Azt hiszem, ez az elképzelés minden bizonnyal megvalósul, mert az olvasó, ha kezébe veszi ezt a szép kiállítású könyvet és tallózni kezd a gondolatébresztő esszék, tanulmányok között, ahogyan ezt magamon is tapasztaltam, szinte reflexszerűen beszáll a *Tisztatáj* hasábjain kialakult virtuális kerekasztal-eszmecserebe, s elkerülhetetlenül arra gondol, hogy vajon személy szerint ő, ugyan mit is válaszolna a „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?” kérdéseire, amelyeket a kezében tartott kiadvány címében is hordoz?

Szeretnék mindenkit megnyugtatni: eszem ágába sincs, hogy e könyvbemutató ürügyén előhozakodjak azokkal az elképzelésekkel és feltételezésekkel, amelyeket a *Tisztatáj* kérdései, de azt hiszem, indokoltan mondhatnám úgy is, hogy az egész magyar élet ezredfordulós sorskérdései bennem is fölvernek. S ennek igen egyszerű oka van: ha magamba nézek, őszintén be kell vallanom, hogy ellentétben azokkal a honfitársainkkal, akik fénylő ábrándjaikban különféle mitikus és mesés – például sumér, szkitha, vagy pártus – eredetet koholnak a magyarságnak (az ilyen mitológéák megszállottjai egyébként nem kaptak szót, hálisítnak, ebben a könyvben) – nekem bizony fogalmam sincs róla, hogy milyen atyafisággal büszkélkedhetett az idők kezdetén őseink törzse. De nem sejttem azt sem, hogy merre tart Ady Endre Kárpát-medencébe „tévedt lovasa”, s hogy a mi történelmi időnkben kielevenedő, nagyonis valóságos rémek között rátalál-e majd a helyes útra, s hogy azon milyen jövő várja. (Legfeljebb sejtelveim, s talán nem indokolatlan balsejtelveim vannak; nehogy az Európához való visszazárkózás nagy igyekezetében hirtelen Belga-Kongóban találjuk magunkat, miközben „fénylő tajték után fut a magyar”, ahogyan Weöres Sándor jellemezte történelmünk egy másik nehéz órájában Bolond Istók-i hajlandóságunkat, amelynek „száz ébrelnélnél többet ér egy álom.”) Nem vagyok ugyan hivatásos pesszimista jövőnket illetően, de ki tagadhatná például Vekerdi László egyik tanulmánya figyelmeztetésének az igazságát, hogy a piacgazdasági feudalizmus veszélye reális fenyegetés, hiszen a „modern világgazdasági rendszerbe eleve be van építve, strukturálisan, gazdaság és szegénység területi megoszlása is, nemcsak a társadalmi.” S nyugaton, ahol a globalizáció ideológiája és gyakorlata megszületett, már azt is tudják, ami felett mi legszívesebben szemet hunynánk, hogy a makrogazdasági mutatók, a GDP növekedésével párhuzamosan elkerülhetetlenül együtt jár a szegénység növekedése is.

* Elhangzott 2000. október 16-án, Szegeden, a *Tisztatáj* folyóirat „Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?” című kötetének bemutatóján.

Ezek a szorongató kérdések, mint mindenkit, engem is foglalkoztatnak, folyamatosan nyugtalanítanak, de végül is arra kell gondolnom, hogy azért nem találok magamban választ, mert talán éppen attól igaziak, nyugtalanítóan elevenek, hogy nincs is rájuk megnyugtató válasz. S amikor a könyv olvasása közben rátaláltam a tudós régész: Trogmayer Ottó megállapítására, aki a cikke befejező soraiban levonja a végkövetkeztetést, hogy a Tiszatáj körkérdése voltaképpen megválaszolhatatlan, megnyugodtam, hogy ebben az érzésben sem vagyok egyedül, mert úgy vagyunk ezzel is, mint a gondolkodás és a lét végső kérdéseivel, amik sebző terhei az emberi egzisztenciának történelmi útja során, a megoldás reménye nélkül, mégsem dobhatja ki őket a tudatából. S ugyanígy: a *Tiszatáj*-beli kérdések problematikájának a megoldhatatlansága, kizárólagos és egyedül üdvözítő érvényű megválaszolásának nyilvánvaló lehetetlensége se mentheti föl a gondolkodó és önismeretre vágyó magyar embereket a lehetséges válaszok keresésének a kötelessége, sőt: kényszere alól, mert van itt egy kérdés, a középső, a „Mik vagyunk?” kérdése, a nemzeti önismeret kérdése, aminek a megválaszolása, ne féljünk a kissé patetikusnak tetsző, s a 19. század nagy reformnemzedéke kedvelt kifejezésétől: hazafiúi kötelességünk, mert „az ádáz nemzeti öncélúság” kísértéseitől (Fülep Lajos formulája) vagy a posztmodern relativizmus cinizmusától egyaránt mentes tisztánlátásra a magyarság józanul gondolkodni képes részének sohasem volt égetőbb szüksége, mint az új évezred küszöbén, amikor a bőrünkön érezzük az élet magyar útjának az irányát és minőségét meghatározó világtrendek nyomását.

Erre nekünk kell tudnunk a választ, hogy ne helyettünk válaszoljanak mások. Úgy vélem, ez a mélyen átértett intellektuális erkölcsi gond és felelősség készítetett ennyi kiváló szerzőt, hogy tollat ragadjon és szembenézzen a körkérdésekben rejlő kihívásokkal. S ha szabad továbbra is személyes hangon szólnom, én éppen ezt a középső kérdést érzem a leg súlyosabb, de ugyanakkor a leginkább megoldható feladványnak, mert a „Mi a magyar, *most*” kérdésére, amely természetesen magába zárja azt is, hogy mit tartunk arról, mi *volt* a magyar évszázadokon át, évezredekken át, s hogy mi *lehet* – lehetne – a jövő évezredben a magyar; csak a szükséges önvizsgálat eredményeképpen találhatunk helytálló válaszokat, amelyek egy mondhatni: létfontosságú nemzeti stratégia alapjául szolgálhatnak. Persze ennek ára van, amit nem szeretünk megfizetni; ehhez hályogműtétek sorát kell(ene) elvégeznünk magunkon, hogy kikerülhessük a beteg magyar valóságérzék alattomos csapdáit; ki kellene metszeni tudatunkból és zsigereinkből, még hozzá érzéstelenítés nélkül, azokat a délibábos illúziókat és „csalálmokat” (megint egy reformkori szó!), amelyek mindig megzavarták és megzavarják ma is tájékozódási ösztönünket, mint a mágnesűt az alája csempészett vasdarab.

Az asztronautikában használatos egy kifejezés: a „black out”. Ez annak a néhány percnak a megnevezése, amikor a Földre visszatérő űrhajó belép a légterbe, s néhány percre megszakad az irányítóközponttal az összeköttetése. Túlzás-e, ha azt mondom, hogy mostanság egyfajta *black out* történelmi pillanatában hajózunk? nemcsak mi; az egész emberiség. A hagyománytól növekvő szakadék választ el bennünket, az ismeretlen jövő növekvő szorongással tölt el mindenkit. S hogy ismét egy költőt idézzek, ezúttal egy angol költőt, John Keatsét: „a póre igazat elbírní s a helyzettel szembenézni, ez a legfőbb erő.” Erre a legfőbb erőre volna ma kiváltképpen szükségünk. – De honnan merítsük ezt az erőt?

Ami engem illet: én a magyar önismeret leghívebb tükrét, minden történelmi, társadalmi és emberi szituációban leginkább megbízható és útbaindító iránytűjét a magyar kultúrában találtam meg a magam számára. Ebbe, kell-e mondanom, nemcsak a

költészet, nemcsak az irodalom és a művészetek világa tartozik bele, de a tudomány, az oktatás, sőt: a termelés kultúrája is. Meggyőződése, hogy mindannak, amit a magyarság létrehozott, vagy ha tetszik: történelme során kiszenvedett magából, ez a legértékesebb, s legidőtállóbb hozadéka. Ez a mi igazi irányítóközpontunk. A benne felhalmozódott tapasztalat, biztatás, hogy talán mégsem vagyunk egy nemzetnél sem alábbvalóak, s a figyelmeztetés „útálatos, szerelmes nációnk” hibáira, hogy azért el ne bízzuk magunkat, átsegíthet bennünket az előttünk álló kritikus történelmi évfordulón. Merjük végre tudomásul venni, hogy olyanok vagyunk, amilyenek kultúránk tükrében mutatkozunk. (Persze jó néhányan ugyanezért legszívesebben földhöz csapnák, s csapják ma is, ezt a tükröt.) De ezzel párhuzamosan, miheztartás végett, nem árt belepillantanunk abba a másik tükörbe is, amelyben közelebbi és távolabbi szomszédaink rólunk alkotott nézetei és ítéletei verődnek vissza, szinte a honfoglalástól fogva, ahogyan ezt Kristó Gyula tanulmánya taglalja, s aminek az lehet a többi nép kollektív tudatalattijában a meggyökereztetője, hogy a honfoglaló magyarság volt az egyetlen nem őshonos európai nép, amelyet nem sodortak el a népvándorlás hullámai, hanem szuverén államot tudott alapítani és évszázadokon át fenntartani a Kárpát-medencében.

Nem a túlzásba vitt önostorozás mazochista kéje, s nem a következmények nélküli „beolvasások” nihilisztikus mámora juttat el bennünket az igazi magyar önismerethez. Mi ugyanis hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy mindent tudunk, mert keserves történelmünk mindenre megtaníthatott bennünket (csak arra az egyre nem, amit Kosáry Domokos szokott mondogatni, hogy múltunk a túlélés, a megmaradás sikertörténete), ezért nekünk arra már nincs is szükségünk, hogy az eredetig visszanyomozhatatlan történelmet a láthatatlan jövővel összekötő jelenlegi állapotunk tényeit és tapasztalatait elfogulatlanul szemügyre vegyük és annak az embernek a nyugalmával elemezzük, aki tudja, hogy mit akar. Tudjuk-e? Mert ha nem vagyunk képesek mozgósítani magunkban az ehhez szükséges legnagyobb erőt, akkor már csak Babits kérdését ismételhetik (rém)álmaink: azt, hogy „milyen lesz magyar nélkül a világ”. – Végiggondolva mindazt, kérdést kérdés hátán, amire nem tudok válaszolni, végül is megértettem, hogy a *Tisztatáj* körkérdés-sorozatának és a belőle lett könyvnek a legfontosabb üzenete számomra az – *indítéka*.